

ПЪРВА ГЛАВА

СЪЩНОСТ, ЗНАЧЕНИЕ И КЛАСИФИКАЦИЯ НА ИНФРАСТРУКТУРАТА

1. Същност и значение на транспортната инфраструктура за икономиката на страната

Високото качество на транспортни услуги и модерна транспортна инфраструктура имат важна роля за икономическото развитие както на различните региони в страната, така и за цялото транспортно обслужване на населението. За нормалното функциониране на всяка транспортна система, която включва потребление на всички видове транспорт, се изисква добре развита инфраструктура. Транспортната инфраструктура има важно значение за икономическия растеж, за конкурентоспособността на българската икономика, за мобилността на трудовите ресурси и за предлагането на транспортни услуги. Изграждането и подобряването на транспортната инфраструктура представлява един от ключовите фактори, които биха допринесли за намаляване на разходите и подобряване на качеството на транспортната дейност. В съответствие с това, модернизацията и изграждането на нова транспортна инфраструктура би спомогнало за генериране на допълнителни приходи в икономиката, както и за намаляване на оперативните разходи в сектора на транспорта. Тези мерки биха допринесли и за намаляване на вредните емисии в околната среда, като се постига целта за устойчиво развитие на транспортната система.

Транспортът е един от основните сектори на икономиката на страната, който през последните години се развива с най-бързи темпове. Това поражда очаквания за повишаване на конкурентоспособността на транспортните предприятия. Конкуренция на транспортния пазар възниква между различните видове транспорт, така и в рамките на даден вид транспорт. Посредством транспорта се осъществяват всички

основни икономически връзки в страната, а също и между различните страни. В това се състои и основната икономическа функция на транспорта като свързващо звено между производството и потреблението. Той е в тясна връзка с всички останали сектори на икономиката, произвеждащи различни видове продукция и изпълнява функции по доставяне на суровини, материали, горива и съответно транспортиране на готовата продукция до крайния потребител. Необходимостта да се отговори на променящите се изисквания на пазара предопределя гъвкавостта в поведението и развитието на различните видове транспорт и най-вече на автомобилния, който най-бързо отговаря на тези критерии.

За нормалното функциониране на всяка икономика е от съществено значение да съществува добре развита транспортна инфраструктура. Тя изиграва критична роля за икономическия растеж, конкурентоспособността на българската икономика, мобилността на трудовите ресурси и предлагането на транспортни услуги. Подобряването и изграждането на тази инфраструктура е един от ключовите фактори, които ще доведат до намаляване на разходите и подобряване на качеството на транспортната дейност. Ролята на държавата за изграждане, реновиране и управление на транспортната инфраструктура е изключително голяма поради факта, че е необходимо да се осигури равнопоставен достъп на всички потребители. За да отговори на нуждите на все по-глобализиращата се икономика и международна търговия националната транспортна мрежа трябва да е интегрирана с европейската. Именно това условие България може да изпълни чрез изграждането на основните магистрали, жп линии, пристанища и летища на нашата територия, които са и част от Транс-европейските транспортни коридори.

Основни източници за финансиране на тези проекти могат да бъдат различни фондове и програми на европейския съюз, в които България е включена. През територия на страната преминават трасета, част от които са финансирани по приоритетни оси през последните програмните периоди 2007-2013 г. ОП „Транспорт“, 2014-2020 г. ОП „транспорт и транспортна инфраструктура“, както и за новата Програма „Транспортна свързаност“ 2021-2027 г. Изграждането и модернизиранието на транспортната инфраструктура ще допринесе за получаването на допълнителни приходи в икономиката, както и за намаляване на експлоатационните разходи в транспорта. Освен това ще се намалят

вредните емисии в околната среда, което е пряко свързано с постигане на устойчиво развитие на транспорта.

В последните десетилетия недостатъчните инвестиции в поддържането и развитието на инфраструктурата, заедно с повишеното търсене на транспортни услуги, налагат необходимостта от нов, дългосрочен подход към нейното развитие. Модернизацията на инфраструктурата е задължително условие за успешната интеграция в европейската транспортна система. За да се постигне тази модернизация и доизграждане, необходими са време, дългосрочен подход и осигуряване на стабилни финансови потоци. Освен това е от съществено значение да има решителност и ангажираност от страна на всички институции и организации, които имат отношение към този процес (Стратегия за развитие на транспортната инфраструктура в България до 2015 г.). Решаващо условие за преодоляване на това състояние, а оттам и за ускоряване на икономическите процеси е развитието на пътната инфраструктура, респективно на пътно-шосейната мрежа на страната.

Транспортната инфраструктура представлява важна подсистема на транспортната система, обхващайки транспортните пътища и съпътстващите ги технически съоръжения, средства и инсталации, необходими за нормалното функциониране на транспортната дейност. Между тези компоненти съществуват определени връзки и взаимодействия, които създават общите условия за изпълнение на транспортните операции (Николова, Хр., 2010).

Когато разглеждаме транспортната инфраструктура, следва да се отбележи, че като елемент от транспортната система (Мутафчиев, Л., 2007) на страната, аналогично на самата транспортна система, тя би трябвало да се разглежда като съвкупност от инфраструктурите на отделните видове транспорт. Освен това при дефинирането както на производствената, така и на транспортната инфраструктура трябва да се направи уточнението, че от функционална гледна точка терминът „транспортни инфраструктура“ обобщава съвкупността от инфраструктурни обекти на различните видове транспорт, които са организационно обособени и които създават необходимите предпоставки за осъществяване на пространственото преместване на хора и стоки от транспортните предприятия. Следователно услугите по предоставяне

на достъп до транспортната инфраструктура могат да се разглеждат като продукт на тази система.

Развитието на инфраструктурата е в пряка зависимост от т. нар. „базисни отрасли“¹, които са материалните носители на икономическото развитие. Оптимизирането на съотношението между развитието на материалното производство и това на инфраструктурата е път към повишаване на ефективността на производството. Темповете на икономически растеж и ефективността на производството са в зависимост от състоянието и развитието на инфраструктурата. В това се състои нейната роля. Инфраструктурното осигуряване на производството и населението създава условия за нарастване на мобилността на различните видове ресурси, което прави националната икономика конкурентоспособна и ефективна.

Инфраструктурния потенциал на дадена страна се определя въз основа на дълготрайните материални активи на инфраструктурния комплекс и на броя, образованието и квалификационното равнище на заетите в него. Оцененият инфраструктурен потенциал отговаря на нейните икономически възможности и е резултат от нейното общоикономическо развитие и обратното – при недостиг от инфраструктура не се създават необходимите условия за бъдещ растеж на икономиката на страната.

Въздействието на инфраструктурата върху общото икономическо развитие се изразява в:

- подобряване или ограничаване на комуникациите между отраслите и подотраслите на националната икономика на различни равнища, което е условие за усъвършенстване на стопанско-търговските връзки;
- оптимизиране на териториалното разположение на производствата, което спомага за разрешаване на острия демографски проблем, чрез намаляване на силната концентрация на населението в големите градове. От друга страна, това означава подобряване на териториалното използване на инфраструктурата

---

¹ Базисни отрасли – промишленост, селско и горско стопанство

и благоприятства за общественото разделение на труда, като най-обща предпоставка за повишаване на ефективността му;

- спомага за нарастването на специализацията и концентрацията на производството.

Вярно е и обратното – специализацията в базисните отрасли създава предпоставки за оптимизиране на инфраструктурата;

- спомага за ускоряване на възпроизводствения цикъл, за съкращаване на производствените запаси и на загубите от материална продукция;
- повишаване на качеството на обслужване на населението;
- оказва влияние върху опазването на околната среда.

2. Понятиен апарат

В икономическата теория съществуват различни определения относно същността на инфраструктурата. Самата дума е съчетание от две латински думи „инфра“ и „структура“, които съответно се превеждат като основа, която е отдолу и строеж, изграждане на обекти. Това от своя страна означава, че същата съдържа в себе си много и различни елементи, които са необходими за развитието на една система (териториална, регионална, национална и др.). Основното предназначение на транспортната инфраструктура е да създаде подходящи, безопасни и нормални условия за протичане на производствените процеси и движението на хората.

Понятието „инфраструктура“ се използва от различни автори в различни направления на икономиката. Според проф. Стефан Цанков, „Транспортната инфраструктура“ – „е система от шосейни пътища, автогари, железопътни линии, гари, пристанища, канали, аерогарови комплекси, както и техните съоръжения, технически средства, инсталации и др., които създават необходимите предпоставки за нормалното организиране и протичане на транспортния процес (Транспортен енциклопедичен речник, 1995, стр. 126). В същият речник понятието „Пътна мрежа“ (Road Network, Road Sistem) се разглежда като „Система от обществени пътища, която чрез съответни връзки са свързани в

единна мрежа на територията на една страна, респективно в определен район. Пътната мрежа осигурява транспортните и други връзки между отделните населени места на страната, както и нейните връзки с пътната мрежа на съседните страни през съответните гранични пунктове. Пътната мрежа се състои от автомагистрала, първокласни, второкласни, третокласни и четвъртокласни шосейни пътища (Транспортен енциклопедичен речник, 1995, стр. 269).

От латински език понятието „инфраструктура“ може да се преведе като: „infra“ – „под“ и „structura“ – „строеж“, „устройство“. В различни речници и справочници „инфраструктурата“ се дефинира по сходен начин.

Например „Мрежа от комуникационни системи, здравни заведения, администрация и енергийни съоръжения, които са необходими за икономическото развитие.“ (Mayhew, S. 2004), е определението в речника по география на Оксфордския университет.

В речника по икономикс на Джон Блек, под инфраструктура се разбира: „Капиталови активи, които се използват за производството на обществени услуги, включително транспорт и телекомуникации, газоснабдяване, електро- и водоснабдяване. Тези активи осигуряват необходимата база за другите икономически дейности в съвремените икономики. Ако тези активи не са на лице и не са доизградени, то това е признак за ниска степен на развитие на съответната страна и спъва нейното развитие. Инфраструктурните услуги, обикновено се предлагат и регулират от страна на държавата (Black, J., 2002).

В справочника по международни финансови термини „инфраструктурата“ се дефинира по следния начин: „Популярен икономически термин, с който се описва капиталът инвестиран от цялото общество в такива обекти като училища, болници и в транспортната система“ (Moles, P. and Terry, 1997).

„Инфраструктурата, в широк смисъл, се определя като съвкупност от всички средства за производство и дейности, които не променят формата на произвежданата продукция, но са необходими за нормалното протичане на възпроизводствения процес както на микро, така и на макро ниво. В тесен смисъл, инфраструктурата представлява комплекс от отрасли, чиято дейност е насочена към обслужване на материалното производство и е пряко свързана с осигуряването на необходимите ин-

сталации и комуникации за териториалната организация на възпроизводствения процес.” (Речник по политическа икономия А-Я, 1984, стр 284). При изясняването на смисловата и съдържателната същност на инфраструктурата може да се установи, че голяма част от източниците са единодушни в становището за неговото взаимстване от военната терминология, където се използва „за означаване на съвкупността от тилови съоръжения, като складове за боеприпаси, аеродруми, полиго-ни, съобщителни връзки и др., които обезпечават действието на въоръжените сили. През 50-те години на ХХ век инфраструктурата започва да се използва като понятие и в икономическата литература за означаване на комплекса от отрасли: транспорт, съобщения, водоснабдяване, енергетика, наука и др., които се финансират предимно от държавата и изпълняват ролята на конструкционна сила в икономиката“ (Христосков, Й., 1992).

Терминът „инфраструктура“ е дефиниран в широк смисъл като „съвкупност от всички средства за производство и дейности, които не изменят формата на произвежданата продукция, но са необходим атрибут за нормалното протичане на възпроизводствения процес в макро и микромащаб“ (Речник по политическа икономия А-Я, 1984, стр 284). Според същия източник под инфраструктура, в тесен смисъл, се разбира „комплекс от отрасли, чиято дейност обслужва материалното производство и е пряко свързана с обезпечаването на необходимите инсталации и комуникации при териториалната организация на възпроизводствения процес“. Разгледани са два вида инфраструктури в зависимост от начина на обслужване на възпроизводствения процес – производствена и социална. Първата „представлява съвкупност от материално-веществените елементи, условия и предпоставки на производството, изпълняващи ролята на особени средства на труда, „съдова система“ на материалния възпроизводствен процес“. Социалната инфраструктура „включва групата обслужващи отрасли и видове дейности, чрез чието функциониране се удовлетворяват потребностите на хората от условия на живот и се обезпечават възпроизводството на кадри с необходимото образование, култура, квалификация и ценностни качества, съобразно с потребностите на народното стопанство“ (Речник по политическа икономия А-Я, 1984, стр 284).

В други източници инфраструктурата е определена по-общо като „група отрасли, производства и дейности, които обслужват стопанския

живот на страната и развитието на икономическите райони“ (Икономическа енциклопедия за всички А-Я, 1984). Тук двата вида инфраструктура са наречени производствена и непроизводствена.

Съществува и определение за инфраструктурата като „... всичко необходимо за нормалното функциониране на стопанските единици и за развитието на икономическите райони“ (Икономическа енциклопедия, т. 1 А/М, 1971). В определението от същия източник не се посочват и дефинират различни видове инфраструктури.

По отношение на инфраструктурата, отделните нейни елементи и проблеми, свързани с развитието ѝ от различни аспекти, има публикувани редица изследвания. Според едно от тях терминът инфраструктура е „обобщен израз на всичко онова, което от функционална гледна точка е съвкупността от дейности, а от организационна гледна точка е съвкупността от отраслите и подотраслите, в които организационно са обособени тези дейности и което от организационно-административен план е съвкупността от обособени структурни подразделения (стопански и нестопански организации), чието функциониране е свързано главно с осигуряването на общи условия“ (Христосков, Й., 1992). Следват и уточнения, че „инженерните обекти и съоръжения се определят само като част от материално-техническата база на инфраструктурния комплекс, а услугите – като негов продукт“. В тази разработка също се прави разграничение между двата вида производствена и социална инфраструктура, от които се състои инфраструктурния комплекс.

Според други автори „инфраструктурата представлява сложна подсистема на обществото, съвкупност от икономически и социални явления, процеси и отношения, структурни обекти, отрасли, подотрасли и технически звена, които осигуряват както общите условия за ефективно функциониране на производството, така и общите условия за нормалното възпроизводство и развитие на човешката личност“ (Великов, Н., 1998). В тази разработка също се разграничават производствена и социална инфраструктура, като се подчертава, че ограничителният критерий е прякото обслужване на личността, а не на материалното производство.

Според проф. Мутафчиев инфраструктурата „осигурява функционирането и развитието на всички отрасли на народното стопанство. Тя е основа за ефективното използване на територията и на създаването

на съответните производствено-териториални комплекси“ (Мутафчиев, Л., 1991).

Някои автори определят транспортната инфраструктура като „система от шосейни пътища, автогари, железопътни линии, гари, пристанища, канали, аерогарови комплекси, както и техните съоръжения, технически средства, инсталации и др., които създават необходимите предпоставки за нормалното организиране и протичане на транспортния процес (Транспортен енциклопедичен речник, 1995).

Според друг автор „транспортната инфраструктура е подсистема на транспортната система и включва транспортните пътища и прилежащите им технически съоръжения, средства и инсталации, необходими за нормалното осъществяване на транспортната дейност. Между тези елементи съществуват определени съотношения, чрез които се създават общите условия за извършването на тази дейност“ (Николова, Х., 2010). Когато разглеждаме транспортната инфраструктура, следва да се отбележи, че като елемент на транспортната система на страната, тя би трябвало да се разглежда като съвкупност от инфраструктурите на отделните видове транспорт. Допълнително, при дефинирането както на производствената, така и на транспортната инфраструктура, е важно да се отбележи, че от функционална гледна точка терминът „транспортна инфраструктура“ обобщава съвкупността от инфраструктурни обекти на различните видове транспорт, които са организационно обособени и създават необходимите предпоставки за осъществяването на пространственото преместване на хора и стоки от транспортните предприятия. Следователно услугите, предлагани за достъп до транспортната инфраструктура, могат да се разглеждат като продукт на тази система.

Използвайки цитирания по-горе ограничителен критерий за производствената и социалната инфраструктура, може да се каже, че транспортната инфраструктура функционално принадлежи и на двата вида инфраструктури, защото едновременно осигурява нормално протичане на стопанския живот и обслужва населението. Транспортната инфраструктура е сложна подсистема, която представлява съвкупност от транспортни обекти, дейности и организации, чрез които се постига транспортната осигуреност, необходима за ефективно функциониране на производството и за обслужване на населението. Следователно, чрез транспортната инфраструктура пряко и индиректно се осигуряват условия за икономическо развитие.